

**ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ
УКРАЇНСЬКИХ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ
В МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

*Побережна Н.М., Roberezhna N.M., к.е.н., доцент кафедри
економічного аналізу та обліку Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

Пропонується огляд сучасного стану машинобудівних підприємств на макроекономічному рівні та визначено основні тенденції їх розвитку під впливом мінливого зовнішнього середовища. Виявлено: вплив збільшення іноземних інвестицій на зростання випуску та реалізації продукції промисловості; негативна тенденція до зниження питомої ваги основних засобів, що свідчить про їх зношеність у моральному та фізичному сенсі; екстенсивний характер структури операційних витрат з реалізованої продукції; суттєве зменшення інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції. Зроблено висновок про існування складних та суперечливих умов господарювання промислового комплексу в цілому та машинобудування зокрема, що ускладнює дії підприємства з формування та ефективного використання їх виробничого потенціалу.

***Ключові слова:** макроекономічне середовище, інвестиції, розвиток, конкуренція, рентабельність діяльності, інноваційне активні підприємства.*

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими та практичними завданнями. Формування, використання та управління виробничим потенціалом промислових підприємств постійно знаходяться під впливом зовнішнього середовища, проте промислові підприємства також здійснюють вплив на нього. Такий взаємний вплив зумовлює необхідність виявлення основних особливостей, тенденцій господарювання у зовнішньому та внутрішньому середовищі досліджуваних промислових

підприємств машинобудівної галузі. З цією метою особливої важливості набуває аналіз перебігу процесів господарювання у промисловому комплексі в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань формування, оцінювання, управління виробничим потенціалом підприємства, в тому числі машинобудівного підприємства, приділяли увагу такі відомі вчені як Бармашова Л. В. [1], Воронкова А. Е. [2], Донець Ю. Ю. [3], Іщук С. О. [4], Краснокутська Н. С. [5], Лапін Є. В. [6] Отенко І. П. [7], Попов Є. В. [8], Шевченко Д. К. [9], Федонін О. С. [10] та інші. В їх працях представлено аналіз та пропозиції з визначення потенціалу, його складових, методів управління та оцінки.

Проте, в умовах глобалізаційних викликів сьогодення, постає додаткова потреба в аналізі зовнішнього середовища діяльності українських промислових підприємств задля врахування особливостей тиску цих зовнішніх викликів при формуванні дієздатної політики розвитку машинобудівного підприємства.

Мета статті. Висвітлення особливостей господарювання промислового комплексу, які створюють умови для ефективного використання виробничого потенціалу машинобудівними підприємствами і є для них зовнішнім макроекономічним середовищем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні кількісні показники результатів господарювання у зовнішньому середовищі промислових підприємств на макроекономічному рівні в Україні (табл. 1) дозволяють зробити такі висновки. В цілому з 2005 р. обсяги валового внутрішнього продукту, інвестицій в основний капітал, прямих іноземних інвестицій характеризуються позитивною тенденцією збільшення, це сприяло зростанню випуску і реалізації продукції промисловості, про що свідчить індекс її обсягу, проте індекс цін продукції промисловості в цілому має негативну тенденцію до зростання.

Таблиця 1

*Загальні макроекономічні показники результатів господарювання в
Україні [11]*

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ВВП (у факт. цінах), млрд. грн.	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1082,6	1316,6
Інвестиції в основний капітал (у факт. цінах), млрд. грн.	93,1	125,3	188,5	233,1	151,8	150,72	209,1
Прямі іноземні інвестиції в Україну (на кінець року), млн. дол. США	16890	21607	29543	35616	40027	44789	49359
Індекс продукції промисловості (до поперед. року), %	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня поперед. року), %	109,5	114,1	123,3	123,0	114,3	118,7	114,2

Щодо результатів діяльності у промисловості, представлених у табл. 2, валова додана вартість промисловості в загальному обсязі валової доданої вартості протягом останніх десяти років з 2000 р. в середньому відповідає 30%, проте починаючи з 2009 р. її питома вага почала зменшуватися і в 2011 р. склала 24,2%, що свідчить про зменшення долі

промисловості у відтворювальних процесах порівняно з іншими видами економічної діяльності.

Питома вага основних засобів промисловості також має негативну тенденцію до зниження з 32,4 % у 1990 р. до 19,4 % у 2011 р., що свідчить про їх зношеність як у моральному, так і у фізичному сенсі і недостатність для випуску високо конкурентної продукції. Такий висновок підтверджує показник питомої ваги випуску промислової продукції в загальному обсязі випуску продукції в основних цінах, який зменшився з 50,7 % у 1990 р. до 41,6 % у 2011 р. Наведені дані підтверджують існування необхідності здійснення суттєвої підтримки підприємств промисловості для нарощування обсягів продукції, що матиме платоспроможний попит у споживачів інших видів діяльності економіки.

Якщо проаналізувати основні показники результатів діяльності промисловості (табл. 3), можна стверджувати, що рентабельність операційної діяльності промислових підприємств після різкого зниження у 2009 р. до 1,8% зросла у 2011 р. до 4,8%, при цьому у переробній промисловості її значення є суттєво меншим, ніж у машинобудуванні – 8,5 %, що підтверджує наявність і ефективне використання цими підприємствами свого виробничого потенціалу, а також їх селекцію у конкурентній боротьбі, оскільки серед збиткових підприємств 40% у 2011 р. належали до промислових.

Такий стан підтверджує необхідність розроблення заходів з підвищення ефективності використання виробничого потенціалу промислових підприємств. Неefективність використання виробничого потенціалу підтверджує перевищення питомої ваги збиткових підприємств в промисловості на 16,9 % у 2011 р. та зменшення фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування у промисловості порівняно з економікою в цілому, що у 2011 р. склало 57,3% порівняно з 2000 р. – 63,4 %.

Таблиця 2

Питома вага показників промисловості в економіці, % [11]

Показник	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Валова додана вартість промисловості в загальному обсязі валової доданої вартості	36,0	34,6	31,4	30,6	30,8	30,3	28,5	30,9	31,7	31,2	30,1	26,9	27,6	24,2
Основні засоби промисловості	32,4	31,5	34,4	34,0	35,2	35,3	36,9	35,9	33,5	31,5	23,4	24,1	16,6	19,4
Випуск промислової продукції в загальному обсязі випуску	50,7	47,4	47,0	48,7	48,4	48,4	48,0	47,8	46,5	45,3	44,5	40,5	43,5	41,6

Таблиця 3

Основні показники результатів діяльності промисловості [11]

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Рентабельність операційної діяльності пром. підприємств, %	3,7	2,6	3,3	4,7	5,5	5,8	5,8	4,9	1,8	3,6	4,8
Рентаб. опер. діяльності підприємств переробної промисловості, %	4,3	3,1	4,2	5,4	5,3	5,5	5,9	3,1	1,4	2,3	2,8
у тому числі: машинобудування	4,0	1,5	1,9	3,1	3,4	2,6	4,3	2,9	4,7	6,6	8,5
Частка збиткових промислових підприємств, відсотків	41	42	40	38	37	35	33	40,4	41,5	42,5	40,8
Кількість найманих працівників у промисловості, тис.	4267,2	4063,5	3943,6	3941,2	3913,3	3851,9	3287	3188	2851	2818,3	2768,7
Середньомісячна зарплата найманих працівників у промисловості, грн.	375,1	455,8	553,5	697,4	912,8	1144,5	1554	2017	2117	2579	3120
Фін. результати від звичайної діяльності до оподатк., млн. грн.	8537,2	2866,5	7137,0	18936,9	28264,3	34699,6	43700,9	20243,2	-4788,1	26530,5	64656,3

При цьому питома вага реалізованої продукції переробної промисловості переважає над добувною промисловістю, проте постійно зменшується – з 73,9 % у 2007 р. до 65,1% за січень-травень 2012 р. З усіх видів промислової діяльності, машинобудуванню належить більша частка – 11,7 % за той же період 2012 р., а також таким його видам як виробництво машин та устаткування (3,4%) і виробництво транспортних засобів та устаткування (6,1 %).

У машинобудуванні у січні – червні 2012 р. порівняно з аналогічним періодом 2011 р. приріст продукції становив 2,2%, у т.ч. у виробництві апаратури для радіо, телебачення та зв'язку – 54,5%, залізничного рухомого складу – 17,8%, механічного устаткування – 3,5%, машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва – 1,4%. Поряд із цим спостерігалось скорочення випуску продукції у виробництві машин та устаткування для сільського та лісового господарства (на 32,2%), для металургії (на 4,0%), електричних машин та устаткування (на 5,2%), автомобільного транспорту (на 7,9%). Такий стан є незадовільним, оскільки виробництво устаткування є активною частиною виробничих фондів інших галузей промисловості, що потрібні для оновлення матеріальної частини виробничого потенціалу. Зниження темпів їх виробництва негативно вплине на процеси його оновлення та не буде забезпечувати ефективного використання у майбутньому.

Операційні витрати за останні роки з 2006 р. по 2009 р. мають тенденцію до зростання. У 2009 р. у промисловості в цілому вони склали 97,1%, у переробній промисловості – 96,1%, у машинобудуванні – 92,6%, найменшими вони були у виробництві машин та устаткування – 90,7%. У 2010 – 2011 рр. така тенденція зберігається. Щодо структури витрат, найбільшу питому вагу за весь аналізований період мають матеріальні витрати (в середньому близько 70%), амортизаційні відрахування склали близько 4%, а витрати на оплату праці – 14 – 17%. Діюча структура

операційних витрат має екстенсивний характер, не сприяє оновленню основних фондів, не здатна забезпечувати ефективне використання виробничого потенціалу та не підтверджує впровадження обраної інноваційної моделі розвитку економіки й промисловості.

У зв'язку з цим доцільно проаналізувати здобутки інноваційної діяльності підприємств промисловості та машинобудування і визначити особливості перебігу інноваційних процесів. Так, у табл. 4 наведено показники щодо кількості та питомої ваги інноваційне активних промислових і машинобудівних підприємств.

Таблиця 4

Кількість та питома вага інноваційне активних промислових підприємств за видами економічної діяльності, од. [11]

Показник	2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	усього	питома вага, %	усього	питома вага, %	усього	питома вага, %	усього	питома вага, %	усього	питома вага, %	усього	питома вага, %
Промисловість	1118	11,2	1472	14,2	1397	13,0	1411	12,8	1462	13,8	1193	11,8
Переробна промисловість	1058	12,4	1379	15,7	1305	14,3	1316	14,0	1349	15,0	1132	13,29
у тому числі машинобудування	360	20,2	421	23,3	4000	21,2	406	21,1	417	22,2	394	21,97
виробництво машин та устаткування	157	16,7	189	20,0	174	17,8	181	18,4	181	19,0	173	18,09
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	135	24,7	162	27,6	156	25,3	152	23,8	155	24,1	142	26,25
виробництво транспортних засобів та устаткування	68	22,7	70	25,0	70	23,8	73	24,3	81	28,7	79	26,69

Їх питома вага за період 2006 – 2011 р. у переробній промисловості складає близько 14 %, у машинобудуванні – 22 %. Найбільшою вона є на

підприємствах з виробництва транспортних засобів та устаткування – у 2011 р. – 26,69 %, що дозволяє очікувати їх суттєвий вплив на оновленні матеріальної частини виробничого потенціалу промислових підприємств.

За загальним обсягом інноваційних витрат у промисловості (табл. 5), найбільшу питому вагу за дванадцять років мали витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (73,18 % у 2011 р.), що сприятиме зростанню ефективності використання виробничого потенціалу підприємств промисловості. Проте незначна питома вага витрат на внутрішні, зовнішні науково-досліджені роботи, придбання нових знань не дозволить оновлювати складові виробничого потенціалу підприємств у стратегічній перспективі за рахунок підвищення рівня його інноваційності, тобто на основі функціональних складових.

Таблиця 5

Питома вага інноваційних витрат за видами у промисловості, % [11]

Показник	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	100	100	100	100	100	100	100
у тому числі за напрямками: дослідження і розробки	15,1	10,6	9,1	10,4	10,7	12,38	7,53
внутрішні науково-дослідні роботи	–	–	7,3	8,0	8,0	10,17	5,8
зовнішні науково-дослідні роботи	–	–	1,8	2,4	2,7	2,21	1,73
придбання інших зовнішніх знань ¹	4,1	4,2	3,0	3,5	1,4	1,75	2,27
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення ²	61,0	54,8	68,9	63,9	62,6	62,79	73,18
інші ³	19,8	30,4	19,0	22,2	25,3	23,07	17,02

¹ До 2007 року – придбання нових технологій.

² До 2007 року – придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані з провадженням інновацій.

³ Включено витрати на маркетинг та рекламу.

Основними джерелами фінансування інноваційної діяльності

підприємств промисловості протягом 2000 – 2011 рр. були власні кошти підприємств (від 79,6% у 2000 р. та 59,92% у 2011 р.). Держава в цілому займає пасивну позицію щодо фінансування інноваційної діяльності, хоча й збільшує свою питому вагу у структурі джерел фінансування з 0,4% у 2000 р. до 1,04 % у 2011 р. Вітчизняні інвестори також недостатньо активно підтримують промислові підприємства (1,3 % у 2011 р.), зменшуючи свою частку з 2,8 % у 2000 р. Суттєвим зменшенням відрізняється частка іноземних інвесторів, які скоротили її з 7,6 % у 2000 р. до 0,39 % у 2011 р., що можна пояснити проявом світової фінансово-економічної кризи та високим рівнем ризику інноваційної діяльності в умовах економіки України. Такий стан і результати інноваційної діяльності у промисловості не сприяють формуванню інноваційного виробничого потенціалу.

Необхідно відзначити, що як за промисловістю в цілому, її переробною складовою, так і у машинобудуванні підприємства в основному реалізовували продукцію нову для власного виробництва. За 2011 р. ці дані характеризуються такими значеннями: 882, 863 та 139 підприємств, що відповідає 84,56%. 84,61% та 75,21% відповідно.

Нову продукцію для ринку, тобто з високим рівнем інноваційності реалізовували у 2011 р. лише від 25 до 47% промислових підприємств. Незначною є питома вага підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію за межі України: за 2011 р. це 36,24% підприємств промисловості, 36,17 % підприємств переробної промисловості, 48,15% підприємств машинобудування. Таким чином, машинобудування за питомою вагою експортоорієнтованих підприємств перевищує промисловість в цілому та переробну промисловість.

Аналіз результатів інвестиційної діяльності в основний капітал, тобто реальних інвестицій, доводить існування загальної тенденції до їх зростання як в промисловості в цілому, так і в переробній промисловості,

машинобудуванні та на підприємствах, що займаються виробництвом різних видів машинобудівної продукції. Обсяги інвестування у машинобудування зросли у 2011 р у порівнянні з 2001 р. у 6,26 рази, а за три місяці 2012 р. склали 18,51% від обсягу 2011 р., у виробництво машин та устаткування – у 4,94 рази, виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування – у 4,29 рази, виробництво транспортних засобів та устаткування – 10,54 рази. Така тенденція є позитивною і створює умови для розвитку виробничого потенціалу підприємств цих галузей. Певний економічний інтерес до інвестування у промисловість мають й іноземні інвестори. Їх інвестиції з 2008 р., що став випробувальним для світової економіки, є стабільними за обсягами, мають відхилення у бік збільшення в середньому на 2000 млн. дол. США щодо промисловості в цілому, їх питома вага у переробну промисловість складає в середньому 88 – 89%, у машинобудування – 8 – 9%, що є, безумовно недостатньо для такої капіталоємної галузі, проте більше, ніж в переважну кількість інших видів промислової діяльності.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про існування складних економічних умов господарювання промислового комплексу в цілому та машинобудування зокрема, недостатній рівень інноваційності продукції, низьку активність інвестиційної та інноваційної діяльності, використання трудових ресурсів, а також про існування позитивних тенденцій до використання економічних ресурсів промисловим комплексом, наявність експортоорієнтованості, що свідчить про наявність суперечливих тенденцій щодо перебігу процесів господарювання у промисловості та машинобудуванні на макроекономічному рівні, що ускладнює дії підприємств з формування та ефективного використання їх виробничого потенціалу.

Предлагается обзор современного состояния машиностроительных

предприятий на макроэкономическом уровне и определены основные тенденции их развития под влиянием изменчивой внешней среды. Выявлено: влияние увеличения иностранных инвестиций на рост выпуска и реализации продукции промышленности; негативная тенденция к снижению удельного веса основных средств, которая свидетельствует об их изношенности в моральном и физическом смысле; экстенсивный характер структуры операционных затрат в реализованной продукции; существенное уменьшение инновационной продукции в общем объеме реализованной продукции. Сделан вывод о существовании сложных и противоречивых условий хозяйствования промышленного комплекса в целом и машиностроения в частности, которые усложняют действия предприятия по формированию и эффективному использованию их производственного потенциала.

Ключевые слова: *макроэкономическая среда, инвестиции, развитие, конкуренция, рентабельность деятельности, инновационно активные предприятия.*

The goal of the article is to show the current state of machine-building enterprises at the macroeconomic level and identify the main trends of their development under the influence of the changing external environment.

In the methodological basis of the research were included integrated and systematic approach of research, scientific methods of classification, systematization and analysis of statistical data.

The research reveals the dependence of the growth of production and sales of industrial products from the increasing of foreign investment. It has been found that there is the negative trend of decreasing in the proportion of fixed assets, which shows their obsolescence in the moral and physical sense. It was determined that the structure of the operating costs of sold goods has extensive nature. Also it was revealed a significant reduction of innovative products in the total volume of sales and the growth of export-oriented machine-building enterprises.

The author made conclude that there are the complex and contradictory conditions of management of industrial complex in general and engineering in particular. These conditions of external environment complicate ability of enterprise to development and effective use their production capacity.

Keywords: *macro-economic environment, investment, development, competition,*

business profitability, innovation active enterprises.

THE KEY TRENDS OF ACTIVITY OF UKRAINIAN ENGINEERING
ENTERPRISES IN MACRO-ECONOMIC ENVIRONMENT.

Poberezhna N.M.

Література:

1. Бармашова Л. В. Формирование производственного потенциала машиностроительного предприятия : монография. [Текст] / Л. В. Бармашова. – Вязьма : МГИУ Филиал в г. Вязьме, 2003. – 112с.
2. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия : диагностика и организация : монография [Текст] / А. Э. Воронкова. – Луганск : СНУ им. В. Даля, 2004. – 314 с.
3. Донец Ю. Ю. Эффективность использования производственного потенциала [Текст] / Донец Ю. Ю. – Киев. : Знание, 1978. – 135 с.
4. Іщук С. О. Виробничий потенціал промислових підприємств: проблеми формування і розвитку. Монографія / С. О. Іщук. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 278 с.
5. Краснокутська Н. С. Потенціал торговельного підприємства : теорія та методологія дослідження : монографія [Текст] / Н. С. Краснокутська. – Х. : Харк. Держ. Ун-т харчування та торгівлі, 2010. – 247 с.
6. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия : монография [Текст] / Е. В. Лапин. – Сумы : Университетская книга, 2002. – 310 с.
7. Отенко И. П. Методологические основы управления потенциалом предприятия [Текст] / И. П. Отенко. – Х. : ХНЭУ, 2004. – 216 с.
8. Попов Е. В. Рыночный потенциал предприятия [Текст] / Попов Е. В. – М. : Издательство Экономика, 2002. – 559 с.

9. Шевченко Д. К. Проблемы эффективности использования экономического потенциала [Текст] / Д. К. Шевченко. – Владивосток : Изд. Дальневосточного университета, 1984. – 156 с.

10. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка [Текст] / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 316 с.

11. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>